

ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ХУДОЖНІЙ ВІЗІІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

Віра Просалова

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

viracalon@gmail.com

Постать барокового філософа, поета, байкаря, педагога Григорія Савича Сковороди стала знаковою для багатьох поколінь українців: у нього вчилися життєвої мудрості, його ідеями захоплювалися, з ним вступали в діалог і навіть полемізували. До образу Сковороди зверталися Тарас Шевченко, Михайло Івченко, Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Валер'ян Поліщук, Василь Шевчук, Юрій Клен, Леонід Мосендз, Василь Стус, Іван Пільгук, Борис Олійник, Ліна Костенко та інші автори. Цей перелік, звичайно, не претендує на вичерпність, лише підтверджує зацікавлення різних поколінь українців неординарною особистістю Сковороди, про якого ще зажиття складали легенди.

Пошуки письменниками філософських основ буття, внутрішньої гармонії зі світом зумовлювали актуалізацію образу Григорія Савича Сковороди в художній творчості. «Засвоєння барокових ідейно-образних і формальних доміант відбувалося в українській літературі, – наголошує Наталя Пелешенко, – за законами поезики різних мистецьких течій, жанрових систем, індивідуальних стилів, політичної ситуації, національної традиції та естетичної парадигми» [2, с. 67]. Дослідниця, отже, назвала чимало чинників, які впливають на рецепцію образу. З-поміж них нерідко визначальною виявлялася політична ситуація, яка призвела, скажімо, до надмірної ідеологізації образу мандрівного філософа, наприклад, Павлом Тичиною в поемі-симфонії «Сковорода», адже доволі аполітичний прототип виявився у творі, на думку Леоніда Ушкалова, «“прообразом” ідеолога комуністичної революції» [6, с. 245], що суперечило історичній правді та підтверджувало тенденційність подібної рецепції. «П.Тичина, попри весь особистий драматизм (а Сковорода в поемі, нагадаю, це alter ego автора), – підкреслює Надія Гаврилюк, – зумів передати трагедію доби, що, прикриваючись гаслами про гармонію (симфонію), вбивала голоси творчих душ» [1, с. 75]. Це твердження відбиває трагедію самого Павла Тичини, якому, за висловом Василя Стуса, «судилася доля генія», але він підпорядкував свій хист служінню тоталітарній системі.

У цій студії маємо за мету зіставлення образу Григорія Сковороди з новели Леоніда Мосендза «Мінерва» та його прототипу, виявлення особливостей художньої реалізації у творі антиномії *ratio–intuition*. Актуальність цієї студії зумовлена, з одного боку, необхідністю визначення особливостей новелістичного осмислення художнього образу барокового філософа, з іншого – недостатньою увагою українських літературознавців до новели «Мінерва», що ввійшла до збірки «Відплата» (1939) та своєю назвою експлікувала образ

римської богині мудрості, справедливості та покровительки мистецтв Мінерви. Письменник в епічних творах, на думку Володимира Радзівєвського, подав «зразки мужньої, вольової поведінки для виховання українця нового типу, українця, здатного на великий чин» [5, с. 223].

Для реалізації мети застосовано біографічний метод дослідження, який дозволяє прояснити художню реалізацію життєвих колізій, що мали місце у житті реальної особи, виявити відхилення від історичної правди у змалюванні тієї далекої доби. Реалізація цієї мети дозволяє визначити, з одного боку, особливості художнього тлумачення образу великого мислителя, а з іншого – стильові ознаки новеліста-інтерпретатора, який прагне осмислити неординарність Сковороди, його харизму.

Леонід Мосендз у новелі «Мінерва» показав українського любомудра під час закордонних мандрів, які були необхідні філософу, щоб пізнати інший світ, збагатитися знаннями, мудрістю – Мінервою. «Куди бо він [тобто Сковорода. – В. П.] не кидався досі, а все повертав до науки, до збирання знань, все надила його до себе лише одна мудрість – Мінерва. То ж власне й з Академії одійшов він лише тому, що нічим уже не міг задовольнити свою жадобу. І до Петербургу манило його ніщо іншого, як тая ж владна Мінерва. Вона вказала йому й шлях за кордон...» [3, с. 198].

У новелі автор відтворює колорит тієї доби: для цього він на початку твору конкретизує час дії («року Божого 1750») та мету подорожі, зберігає тогочасні назви міст (Прешпорк, Трнава або Тирнавія, тобто сучасна Братислава), сіл (Маді, Комарно, Паркань, Остригом), річок (Ляториця), країн (Червлена Русь, Священне Римське Цісарство), згадує історичних осіб, як, наприклад, засновника Трнавського університету – кардинала, філософа, оратора Петера Пазманя, а також Федора Степановича Вишневського (1682–1749), який у той час очолював комісію із закупівлі вин для царського двору. /Саме у складі цієї комісії і вирушив Сковорода до Токаю./ Однак автор допустив незначну неточність, зауважуючи, що у складі місії «полковника Вишневського» філософ у 1750 році усвідомив, що в Токаї довго не затримається, адже відомо, що ще в 1749 році очільника комісії із закупівлі вин, який за правління Єлизавети Петрівни дослужився до чину генерал-майора, не стало, а батькову посаду обійняв його син – Гаврило (1716–1752), який не мав у той час чину полковника.

Письменник звертає увагу на невибагливість Сковороди в побуті, великий інтелект і скромну зовнішність: «...Але досить було перших хвилин розмови, як недовір'я уступало місце подиву, а подив пошані до цієї людини, що мала таку блискучу ерудицію та заворожуюче поведіння» [3, с. 196]. Сприйняття героя іноземцями дає можливість переконливо розкрити образ харизматичної особистості, яка насамперед прагнула до незалежності та гармонії зі світом.

Леонід Мосендз зображує мандрівного філософа у стані пошуку відповіді на питання, до чого він має докласти зусиль, де саме він може реалізувати свої знання: в Україні чи, можливо, на чужині. Опозиція *Україна / чужина* набуває у творі визначального значення, адже героєві певний час усе чуже здавалося кращим, ніж своє, доки він не усвідомив, що це лише омана. «Не тут, не тут!..» – ці слова стають лейтмотивом твору, наслідком самопізнання і блискавичного прозріння, яке змушує його повернутися додому, щоб передати зібрані скарби

мудрості.

Автор передає враження героя від побаченого в чужих краях, сумніви, вагання, зіткнення в душі раціонального й інтуїтивного, підсвідомого, яке підказує йому подальші кроки в житті. «То не туга за Мінервою – мудрістю гнала його з місця на місце. То сама його душа Мінерва, сповнена вкрай назбираними скарбами, тягла його роздати їх по тій землі, з якої вона вийшла. Відплатити їй за радість вечорів, гармонію співу, насолоду пізнання, шукання правди...» [3, с. 198]. Новелістична форма не дає можливості приховати ставлення письменника до свого героя, який «нагадує персонажа новітнього міфу, створеного автором» [4, с. 263].

Леонід Мосендз, отже, показав мандрівний спосіб життя Григорія Савича Сковороди, що не був винятковим для того часу, адже такий спосіб життя обирали ченці, дяки. В інтерпретації автора хронотоп мандрів поставав засобом духовного збагачення, пізнання чужих культурних здобутків, які герой зібрався передати рідному народу, адже своє призначення він, як і його прототип, знайшов у служінні йому, тому й повертається він в Україну.

Література

1. Гаврилюк Н. Образ Григорія Сковороди в поетичних інтерпретаціях Павла Тичини і Василя Стуса. *Слово і Час*. К., 2022. № 5 (725). С. 55–75.
2. Пелешенко Н. Рецепція творчості Г. Сковороди в українській літературі 1920-1940-х років. *Наукові записки Києво-Могилянської академії*. Серія Філологія. К., 1999. Т. 17. С. 61–67.
3. Празька літературна школа : Ліричні та епічні твори / Упорядкування передмова В. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. 280 с.
4. Просалова В. А. Текст у світі текстів Празької літературної школи. Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. 344 с.
5. Радзівський В. Специфіка сюжетотворення малої прози Леоніда Мосендза. *Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі. Збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2014. Вип. 3. С. 220– 230.
6. Ушкалов Л. Павло Тичина та світ українського Бароко (про поему- симфонію «Сковорода»). *Есеї про українське бароко*. Київ: Факт, 2006. С. 238– 254.